

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

דניאל י' לסקר

לברכה, חברה ועמיתה, בברכה

מבוא

ידוע שהקראות התאפיינה מאז ומתמיד בהתנגדותה למיסטיקה בכל גוניה, תוך העדפה ברורה של השכלתנות הפילוסופית, במיוחד בלבושה הכלאמי.¹ המסורת המיסטית של חז"ל נתפסה במיוחד כצורה של כפירה, ושימשה מטרה לפולמוס חריף בתקופה הקדומה של הקראות (המאות הי' והי"א). כך, למשל, תקפו המחברים הקראים את היהדות הרבנית בשל המדרשים והחיבורים המיסטיים דוגמת שיעור קומה, ספר ההיכלות ואותיות דר' עקיבא.² אף על פי שהחזיקו קראים קדמונים רבים בדעות קרובות לתפיסות מיסטיות רבניות מסוימות, בנוגע למלאכים למשל, ששלל המלאכים הוא התגלמות של השכינה,³ הגישה הכללית של הקראים היתה שלילית כלפי המיסטיקה.

העמדה האנטי-מיסטית של הקראות התחזקה כשהמיסטיקנים הרבניים התחילו לכנות את נושא התעניינותם בשם 'קבלה', מונח שנתפס בעיני הקראים כמלה נרדפת למסורת הרבנית הידועה כתורה שבעל פה. כך, בספרות הקראית, משמעותו של הביטוי 'בעלי הקבלה' היא יהודים רבניים בכלל, לעומת הקראים, 'בעלי מקרא'. בנוסף, עם התפשטות ספר הזוהר וייחוסו לתנא שמעון בר יוחאי, נתנו הרבנים לקבלה מעמד כמו זה של התורה שבעל פה הרבני. ספר הזוהר עצמו נכתב

1 בין ראשוני הקראים היו אלה שנודעו כמתנגדי השימוש בכלים שכליים, אבל בדרך כלל פנו המנהיגים הקראים אל השכלתנות; ראו מאמרי: 'Karaites Attitudes Towards Religion and Science', in G. Freudenthal, J. P. Rothschild and G. Dahan (eds.), *Torah et Science: Perspectives historiques et théoriques: Études offertes à Charles Touati*, Paris/Louvain 2001, pp. 119-130

2 ראו, למשל, סלמון בן ירוחם, ספר מלחמות ה', מהד' י' דוידזון, ניו יורק תרצ"ד, עמ' 114-132; שאול ליברמן, שקיעין, ירושלים תש"ל, עמ' 9-26.

3 ראו: A. Altmann, *Studies in Religious Philosophy and Mysticism*, London 1969, pp. 143, 184; H. A. Wolfson, 'The Pre-Existent Angel of the Magharians and al-Nahāwāndi', *JQR* 51 (1960-61), pp. 89-106; E. R. Wolfson, 'Merkavah Traditions in Philosophical Garb; Judah Halevi Reconsidered', *PAAJR* 57 (1991), pp. 194-203; דניאל י' לסקר, 'משנתו הפילוסופית של יהודה הדסי הקראי', בתוך: ספר היובל לכבוד שלמה פינס, א (=מחקרי ירושלים במחשבת ישראל ז) ירושלים תשמ"ח, עמ' 487-489.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

כמדרש חז"ל במידה מסוימת, ולכן קשה היה לקראים להכיר בקבלה כמידע יהודי אותנטי המסוגל להשתלב בתוך תפיסת עולמם הדתית.

למרות האמור, לא כל הקראים היו עוינים למיסטיקה, אפילו בצורתה הרבנית כ'קבלה'. הפרשן אהרן בן יוסף הרופא (אהרן הראשון, פעל 1294) הכיר תפיסות מיסטיות מסוימות מהפרשנות הרבנית למקרא (בדרך כלל מפירושי רש"י (1105-1040) ומרמב"ן (1194-1270).⁴ יהודה גבור (נ. אחרי 1511) הזכיר רעיונות קבליים שלמד מפירושו לתורה של ר' בחיי בן אשר (המאה הי"ג). הקראי זרח בן נתן מטרוקי (המאה הי"ז) העלה שאלות קבליות בהתכתבות עם יוסף שלמה דלמדיגו (יש"ר מקנדיה, 1591-1655) המראות שהוא הכיר היטב, וגם קיבל, את יסודות הקבלה.⁵

אף על פי שאפשר להצביע על התעניינות קראית מינורית בענייני מיסטיקה עד המאה הי"ח, לא היתה דמות קראית שהתמחתה בקבלה, והטיפה להפצתה, עד המלומד הקראי הדגול, שמחה יצחק לוצקי (המכונה רש"י הקראי,⁶ נ. 1760/61). לוצקי, שנולד בלוצק בוהלין אבל עבר לקהילה הקראית הגדולה בצ'ופות קלעא, המבצר הגדול אשר בקרים (בערך בשנת 1754), היה ידען גדול ומחבר פורה. תחומי התעניינותו היו ענפים, כולל היסטוריוגרפיה ואפולוגטיקה, פילוסופיה, הלכה (למשל, הלכות שחיטה וקידוש החודש) וגם קבלה. מאמר זה מוקדש לסקירה ראשונה של תורת הקבלה של שמחה יצחק לוצקי הקראי.⁷

דמותו האינטלקטואלית של לוצקי

כיהודי בן המאה הי"ח, בן זמנו גם של הבעש"ט וגם של משה מנדלסון, עמדו לפני

- 4 שמחה יצחק לוצקי ביקש לראות באהרן תומך נלהב, אבל סודי, של הקבלה; ראו, למשל, ספר לבנת הספיר, כת"י St. Petersburg Or. B443, המכון לתצלומי כתבי-יד על ידי בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי (להלן, מכון), ס' 53614, דף 26 ע"ב - 35 ע"ב. יש עוד שני כתבי-יד של ספר לבנת הספיר: כת"י St. Petersburg Or. B307 (מכון, ס' 53431); כת"י St. Petersburg Nat. Evr I 703-705 (מכון, ס' 51484). המובאות פה הן לפי כת"י Or. B443. לפי המסורת הקראית, אהרן בן יוסף היה תלמידו של הרמב"ן. לאחרונה הוציא יוסף אלגמיל מהרורה של ספר לבנת הספיר, אשרוד תשס"ב. מהרורה זו הגיעה לידי לאחר סיום כתיבת המאמר.
- 5 לסיכום גישות קראיות לקבלה, ראו: P. Fenton, 'De quelques attitudes Qaraites envers la Qabbale', *REJ* 142 (1983), pp.5-19. לאפשרות שהשפיעה הקראות על התפתחות הקבלה בספרד, ראו א' אלקיים, סוד האמונה בכתבי נתן העזתי, חיבור לשם קבלת תואר דוקטור לפילוסופיה, האוניברסיטה העברית תשנ"ד, עמ' 52-55.
- 6 גם בגלל ראשי התיבות שמחה יצחק, וגם בגלל פרשנותו, למשל, ספרו 'באר יצחק', שהוא פירוש לתורה בצורה של פירוש לשיר 'מנחת יהודה' של יהודה גבור.
- 7 פנטון, שם, עמ' 16-19, מזכיר חלק מדעותיו הקבליות של לוצקי לרוב על פי A. Neubauer, *Aus der Petersburger Bibliothek. Beiträge und Dokumente zur Geschichte des Karäerthums und der karäischen Literatur*, Leipzig 1866, pp. 82-87, 127-130

דניאל י' לסקר

שמחה יצחק לוצקי כמה דגמים אפשריים בעיצוב השקפת עולמו. הדגם הראשון היה המדע החדש שהתחיל להתפשט באירופה באותה תקופה. לוצקי היה מודע להתפתחויות מדעיות אלה, כפי שהוא מעיד בספרו 'אור החיים', שהוא פירוש לספר עץ חיים של אהרן בן אליהו (אהרן האחרון, נ. 1369), הדמות הקראית הבולטת במאה הי"ד. אהרן השווה בין הדעות האטומיסטיות של אנשי הכלאם ('המדברים'), כפי שהן מופיעות בספרות הקראית הקלאסית, לבין הדעה האריסטוטלית/רמב"מית, שהעולם מחובר מחומר וצורה. לוצקי כתב, כי למרות שקיבל אהרן את הדעה האריסטוטלית,⁸ הוא לא יכול היה לבטל לגמרי את הדעה האטומיסטית, 'כי שרש דבר נמצא בהם ויש בהם על מה שיסמוכו, והראיה לזה כי הנה בזמננו הזה וקודם מזה כמו מאה שנים ויותר מעט, כל חכמי העולם המתפלספים בין מחכמי העכומ"ז בין מחכמי ישראל הכחישו דעות הפילוסופי' ובטלו אותם מכל וכל, ונטו אחרי דעות המדברים ואמתו אותם בראיות והאמינו בהם כנודע למעינים בספריהם'.⁹ לוצקי הכיר גם את הבוטניקה והביולוגיה החדשות, כפי שהוא מצא איזכורים מהן בפירושו של ישראל מזמושץ' לספר רוח חן המיוחס לר' יהודה אבן תיבון.¹⁰

למרות ידיעותיו במדע החדש לא היה לוצקי מוכן לקבל את התמורות שחלו בו, למשל, בתחום האסטרונומיה. אחרי תיאור ארוך של עשרה הגלגלים לפי האסטרונומיה של תלמי שהיתה מקובלת בימי הביניים, כתב לוצקי: 'וממה שצריך שתדעהו ותתעורר עליו, כי לחכמי התכונה דיעות שונות ומחולפות ונפלאות מאד בסדר הגלגלים והכוכבים, ובמצבם ובתנועתם, ובכמותם ובאיכותם. ובפרט לתוכנים האחרונים שקמו באלף הששי הזה ולמטה קרוב לזמננו הזה. כי בכל יום ויום מתחדשות אליהם דיעות שונות, וסכרות זרות ונפלאות, שלא שערום התוכנים הראשונים, כמו שהמעייין בספרי האחרונים מחכמי ישראל יביט נפלאות'.¹¹ אחרי הזכרת ספרים אסטרונומיים שנכתבו על ידי מחברים יהודים, כולל 'גבורות ה'" ו'מעייין גנים' של יוסף שלמה דלמדגו,¹² 'נחמד ונעים'

8 כפי שאני טוען במאמרי, 'טבע ומדע במשנתו של אהרון בן אליהו הקראי', דעת 17 (1986), עמ' 33-42; השוו: H. Ben-Shammai, 'Studies in Karaite Atomism', *Jerusalem Studies in Arabic and Islam* 6 (1985), pp. 280-285

9 שמחה יצחק לוצקי, 'אור החיים' בתוך ספר עץ חיים, גוזלוו 1847, דף י ע"ב. על התפתחויות במדע האטום לפני תקופתו של לוצקי, ראו למשל, E.J. Dijksterhuis, *The Mechanization of the World Picture*, C. Dikshoorn (trans.), London 1961, pp. 277-284, 418-444

10 שמחה יצחק לוצקי, ספר כבוד אלהים, מהד' י' אלגמיל, רמלה תש"ס, עמ' 147, 151; על פי פירושו של ישראל מזמושץ' לספר רוח חן, וורשה תקפ"ו (מהד' צילום ירושלים, תשל"ל), דף ג ע"א - ד ע"א.

11 לוצקי, כבוד אלהים, עמ' 122 (על פי תהלים קיט, יח).

12 'מעייין גנים' הוא השם הכולל של ארבעת החלקים האחרונים של ספר אלים כש'גבורות ה'" הוא החלק הרביעי. כרכים אלה ראו אור במהדורת מ' גרינשפאן ומ"א בעלינסאן, אודסה תרכ"ה-תרכ"ח: ראו: I. Barzilay, *Yoseph Shlomo Delmedigo (Yashar of Candia)*, Leiden 1974, pp. 95-96 (להלן: ברזילי, י"ש"ד).

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

של דוד גנץ,¹³ 'מעשה טוביה' של טוביה כ"ץ,¹⁴ ו'ארובות השמים' של ישראל מזמושץ',¹⁵ סיכם לוצקי: 'והשי"ת לברו יוד <ע> האמת, כי השמים שמים לה', ואל דיעות ה' ולו נתכנו עלילות, ואין לנו עסק בנסתרות'.¹⁶ לכן התעלם לוצקי לגמרי מהאסטרונומיה החדשה בחיבוריו, למשל בספר ארבע יסודות¹⁷ ובספר הליכות עולם,¹⁸ המוקדשים להוכחות בריאת העולם ומציאות האל, ונשען בכתביו הפילוסופיים על המדע הימי-ביניימי.¹⁹

הדגם השני הוא הפילוסופיה הימי-ביניימית. כאמור, הלכה המסורת הקראית הקלאסית אחרי הכלאם, אבל בעקבות כתביהם של אהרן בן יוסף, אהרן בן אליהו, אליהו בשיצי (נ. 1490), כלב אפנדופולו (נ. 1525) ואחרים שהושפעו מהרמב"ם (1138-1204), התפתחה בקראות בתקופה הפרה-מודרנית הגות המבוססת על מיזוג בין הכלאם לבין האריסטוטליות, כשהדגש היה בהחלט על תפיסת העולם האריסטוטלית.²⁰ במידה מסוימת אימץ לוצקי את הנחות היסוד של הגות זו: שכלים נבדלים (מלאכים) המניעים את הגלגלים של גרמי השמיים; העולם שלנו שמתחת לגלגל הירח המורכב מחומר וצורה; מושגים כמו עצם ומקרה אפשרי המציאות ומחויבי המציאות. לכן, בכתביו הפילוסופיים השתמש לוצקי בהנחות אלה, ורוב מה שכתוב בהם היה יכול להיכתב שלוש מאות שנה לפניו. נראה, איפוא, שבמידה מסוימת קיבל לוצקי את הפילוסופיה הימי-ביניימית ואת המדע שעליו היא

13 יסינץ, 1743. חיבור זה מופיע גם בכתב-יד St. Petersburg Or. B302 (מכון, ס' 53788), הכולל חיבורים רבניים וקראיים, כולל ספר רוח חן, כתבי יש"ר מקנדיה, פירוש מעשה מרכבה לרד"ק, ושני חיבורים של לוצקי.

14 ויניציאה, תס"ז.

15 החיבור נשמר בשלושה כתבי יד: כת"י לונדון, מונטיפיורי 427 (מכון, ס' 8752); כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 2612 (מכון, ס' 28865); כת"י ספריית גוטסמן 312 (מכון, ס' 51796); ראו 'אביב', אוסף כתבי היד הרבניים: ספריית מנדל גוטסמן, ניו יורק תשנ"ח, חלק עברי, עמ' 166-169. אני מודה לפרופ' גד פרוידנטל שעזר לי בזיהוי ספרות המדע שהזכיר לוצקי.

16 כבוד אלהים, עמ' 123 (ע"פ תהלים קטו, טז; שמואל א ב, ג). בספר התפוח, כת"י St. Petersburg Nat. Evr I 707 (מכון, ס' 51369), דף 22 ע"א, הזכיר לוצקי את 'התוכנים האחרונים' המשתמשים ב'כלי הראות' שבו ראו את ההרים והבקעות על פני כדור הלכנה.

17 כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3313 (מכון, ס' 31998); ועוד כת"י רבים.

18 כת"י St. Petersburg Nat. Evr I 703-705 (מכון, ס' 51484); ועוד כת"י רבים. חיבור זה, בין הראשונים של לוצקי (1737), נכתב בצורתו של ספר אשכול הכפר של יהודה הדסי עם אל"ף ב"תים של אבג"ד ותשר"ק, עם חרוז בסוף כל בית שלה.

19 לוצקי הלך בדרכו של יש"ר מקנדיה שהכיר את המדע החדש אף הוא, בלי לאמץ אותו; ראו ברזילי, יש"ר, עמ' 152-153. היה אפשר לחשוב שבמאה השנים בין יש"ר לבין לוצקי כבר השתרשה האסטרונומיה החדשה, אבל אין סימנים לכך בכתביו של לוצקי. לתופעות דומות

במאה הי"ח השוו, Y. T. Langermann, 'From My Notebooks', *Aleph* 2 (2002), p. 280. לסיכום הדברים ראו מאמרי: M. Polliack (ed.), *Karaite 'Byzantine Karaite Thought'*, in: *Judaism: A Guide to its History and Literary Sources*, Leiden 2004, pp.505-528

דניאל י' לסקר

מבוססת. בכל זאת, תמיכתו של לוצקי בפילוסופיה לא היתה מוחלטת, והוא כתב: 'ידוע כי התורה והפילוסופיאה הן כשתי צורות צוררות זו את זו והנחכם מכל אדם המשיל את הפילוסופיאה לאשה זונה ומנאפת'.²¹

שמחה יצחק לוצקי לא היה, אם כן, תומך בלתי מסויג של הפילוסופיה, והדבר נבע גם מכך שהוא הכיר דגם שלישי של תפיסת עולם, הדגם הקבלי, והוא היה סבור שהאמת בדגם זה עמוקה יותר מאשר בדגמים הקודמים. בספרו 'כבוד אלהים', פירוש לשיר 'האלף לך' של החכם הקראי יוסף בן מרדכי מטרוקי (התחלת המאה הי"ז),²² אחרי פירוש חמישה התארים האלוהיים (האל הגדול הגבור הנורא שכל, משכיל, מושכל) הנמצאים בחיבורו של יוסף, כתב לוצקי: 'דע לך כי כל אלו הפירושים והטעמים שונים שכתבנו בביאור אלו החמשה שמות ותארים (ם) של השי"ת, הם כלם מיוסדים ומבוארים ע"פ שבילי חכמת הפילוסופיאה האלהית. אמנם לפי שבילי חכמת האמת, שהיא חכמת הקבלה העיונית הנסתרית, שהיא חכמת התורה באמת, עוד לאלוה מלין,²³ ויש לנו לבאר עוד ולתת טעם אחר נאות לאלו החמשה שמות ותארים'.²⁴ הפירוש הקבלי מזהה את חמשת התארים עם חמשת העולמות של קבלת האר"י: אדם קדמון, אצילות, בריאה, יצירה, עשייה. כפילות זו בפירוש, כלומר הדעה הפילוסופית ואחר כך הדעה הקבלית, חוזרת על עצמה כמה וכמה פעמים באותו ספר. למשל, אחרי תיאור ההנחות האריסטוטליות של היקום כתב לוצקי כך: 'זהו שיעור הנראה לי לפי קוצר שכלי בביאור דברי הרב המחבר וכוונתו הרצויה במליצתו הנכבדת בכללות הפרק השני הזה, על פי שבילי חכמת הפילוסופיאה האלהית. אמנם לפי שבילי חכמת האמת, שהיא חכמת הקבלה העיונית הנסתרית, שהיא חכמת התורה באמת, רוח אחרת היתה אתי'.²⁵

לוצקי היה מודע לעובדה שהקבלה לא היתה נחלתם של רוב הקראים, אשר בדרך כלל זיהו אותה עם היהדות הרבנית. לכן הקדיש כמה חיבורים להצגת הקבלה לקהילה הקראית ולטענת אמיתתה למרות שמקורותיה בספרות הרבנית. ההגנה הנרחבת ביותר של שמחה יצחק לוצקי לקבלה מופיעה בספר לבנת הספיר, שבו קבע: 'כי האמת הגמור הוא כי כל תיבה ותיבה וכל אות ואות וכל נקודה ונקודה מנקודות ואותיות ותיבות תורתנו הקדושה האלהית יש בהם רמזים גדולים וסודות

21 ספר לבנת הספיר, דף 15 ע"א; על פי משלי ז.

22 יוסף בן מרדכי היה התלמיד של יצחק בן אברהם מטרוקי (נ. בערך 1594), בעל ספר חיזוק אמונה, הפולמוס נגד הנצרות; ורכו של זרח בן נתן שהתכתב בנושאים קבליים עם יש"ר מקנדיה.

23 ע"פ איוב לו, ב.

24 ספר כבוד אלהים, עמ' 66. ההבחנה בין המדע הפילוסופי לבין חוכמת האמת מופיעה בכתבים אחרים של לוצקי; ראו, למשל, ספר רכב אלהים, כת"י St. Petersburg Or. B417/4 (מכון, ס' 53711), דף 5 ע"א.

25 ספר כבוד אלהים, עמ' 101 (על פי במדבר יד, כד); ראו עמ' 160-162, 191-192, 205-206.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

נפלאות מסודות הש"י וכל הנמצאים מה שאין הפה יכולה לספרם, כמו שנתבאר מעט מזער מרב טוב הצפון בה בחכמת האמת בספר הזה"ר והתקונים ובקבלת הרמ"ק ובכתבי האר"י הקדוש ובשאר ספרי המקובלים האלהיים ע"ה.²⁶ אם האמת של התורה אמנם נמצאת בקבלה, מדוע היא נשכחה בין היהודים, ובמיוחד בין הקראים? בתיאור המזכיר גם את שלשלת הקבלה הרבנית, המופיעה למשל באבות א, א, וגם את ההסבר של הרמב"ם להידרדרות המדעים בעם ישראל בעקבות החורבן והגלות,²⁷ קבע לוצקי שחוכמת האמת נמסרה למשה בהר סיני והוא מסר אותה הלאה, אבל מאורעות הזמן גרמו להשכחתה בעם ישראל. בתקופת בית שני היתה חכמת האמת ידועה, אבל רוב החכמים נספו בחורבן הבית, במיוחד החכמים הפרוטו-קראיים (אלה שהוא כינה אותם בשם 'הצדיקים'²⁸) שלא היו מוכנים לחיות בגלות. הקבלה נשארה, אם כן, עם מספר קטן של חכמים פרושים, לא עם כולם, וברבות הזמן, בעקבות הקרע המוחלט בימי ענן בן דוד, סירבו הרבניים (יורשי הפרושים) לגלות את סודות הקבלה לקראים. אפילו ספר הזוהר שנכתב בתקופת התנאים היה מוסתר מרוב הרבניים בתקופת התנאים, האמוראים, הסבוראים והגאונים, כך שלא כל החכמים, למשל ר' יהודה הלוי (נ. 1141), ר' אברהם אבן עזרא (נ. 1164), והרמב"ם, הכירו את חוכמת האמת. 'ואין ספק שאין לו זכה הרמב"ם ז"ל לראות את ספר הזוהר שהוא חכמת התורה באמת מקובלת מחכמי ישראל הקדמונים שקבלוה²⁹ מפי הנביאים ע"ה היה נמשך אחריו בודאי ולא היה פונה אל רהבים ושטי כזכ³⁰ הפילוסופים היונים הערלים ערלי לב וערלי בשר ולא היה כותב דברים זרים ונפלאים ממה שכתב בס' המורה'.³¹ אחרי גילוי ספר הזוהר, הפילוסופים הרבנים כן הכירו באמיתתה, והזכיר לוצקי את ההוגים הבאים: יצחק אברבנאל, יצחק עראמה, יוסף אלבו, אברהם ביבאגו, אברהם שלום (כולם במאה ה"ט), חסדאי קרשקש (נ. 1410/11), יהודה מוסקטו (המאה ה"ז) ובמיוחד יש"ר מקנדיה.³² לוצקי גם הזכיר חכמים קראיים שהאמינו באמיתת הקבלה.³³ למרות שהכחישה הקראות הקלאסית את מציאותה של תורה שבעל פה,

26 ספר לבנת הספיר, דף 4 ע"א.

27 מורה נבוכים, ח"א, פע"א.

28 F. Astren, *Karaite Judaism and Historical Understanding*,

Columbia, South Carolina 2004, pp. 259-273

29 אחרי מלה זאת בכתה"י נכתבו כמה מלים בטעות ועליהן סימני תיקון.

30 ע"פ תהלים מ, ה.

31 ספר לבנת הספיר, דף 5 ע"ב. לוצקי גם אימץ את המסורת שהרמב"ם פנה לקבלה בסוף ימיו

(שם, דף 9 ע"ב - 10 ע"א); ראו: ג' שלום, 'מחוקר למקובל: אגדת המקובלים על הרמב"ם',

בספרו: מחקרי קבלה, א, תל-אביב תשנ"ח, עמ' 189-200; M. A. Shmidman, 'On

Maimonides' "Conversion" to Kabbalah', in: I. Twersky (ed.), *Studies in Medieval*

Jewish History and Literature 2, Cambridge, Mass. 1984, pp. 375-386

32 שם, דף 9 ע"א; כפי שהעיר פנטון, שם, עמ' 18, בכלל לא ברור שלוצקי צדק בדעתו שכל

ההוגים האלה הודו באמיתת הקבלה.

33 שם, דף 12 ע"א - 14 ע"א, וראו להלן.

דניאל י' לסקר

הכוללת מצוות, שנמסרה למשה בסיני וממנו לכל עם ישראל, כן היה לוצקי מוכן לראות בקבלה מסורת מסיני נוסף על התורה שבכתב.³⁴ כך הוא כתב: 'סוף דבר הכלל העולה מכל מה שכתבנו ... הוא כי חכמת הקבלה הנקראת חכמת האמת שהיא חכמת התורה באמת היא חכמה אמתית וצודקת מקובלת ומונחלת ומשתלשלת מן הנביאים שקבלוה מפי משה רוע"ה (רוענו עליו השלום) שקבלה מפי הגבורה ית"ש וכשמה הטוב כן חנה³⁵ כי אמת שמה ואמת עמה צדקתה צדק לעולם ותורתה אמת'.³⁶ וכן: 'זאת החכמה בכללותה ובפרטי פרטיה מקובלת מן הנביאים שהם קבלו איש מפי איש עד משה רוע"ה שקבל מפי הגבורה. ולכן נקראת שמה קבלה כי מחוייבים אנחנו להאמין בכל מה שנמצא בזאת החכמה הרמה מצד הקבלה לבד'.³⁷ בספר כבוד מלכים טען לוצקי, שכל נפשות היהודים היו במעמד הר סיני, ולכן 'כל איש ואיש מחכמי האמת סובר עתה וכותב דעתו ואמונתו כפי מה שראתה והשיגה אז נשמתו במעמד הגדול והמקודש ההוא. ולכן כל מה שכותב כל אחד מהם הוא אמת כי הוא הלכה למשה מסיני שהבין והשיג הכל'.³⁸ אימוצו של לוצקי את הקבלה לא היה דווקא על חשבון המדע הימניימי. כנראה לוצקי חשב שאפשר לעשות מיזוג מסוים בין מבנה העולם הפיסיקלי, המתבטא בפסיקה הימניימית, לבין המבנה היותר עמוק המתבטא בקבלה. כך, טען לוצקי שעשרה הגלגלים האסטרונומיים הם כנגד עשר הספירות הקבליות.³⁹ לוצקי הסכים

34 בספרו ההיסטוריוגרפי, 'נר צדיקים', שהוא החלק השני של ספר מאירת עינים (כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 5448/1 (מכון, ס' 37212), דף 100 ע"א - 157 ע"ב), טען לוצקי שהיו הרבה מסורות שנמסרו בעל פה למשה בסיני ושהלכו לאיבוד בינתיים. מסורות אלה כללו פירושים גשמיים (כלומר, הלכתיים) ורוחניים (כלומר, תיאולוגיים) לתורה שבכתב. הוזהר וקבלת האר"י משקפים את חלק ממה ששרד מהפירושים הרוחניים; ראו דיונו של אסטרן (לעיל, הערה 28) על לוצקי, שם; וראו להלן. לאחרונה הוציא יוסף אלגמיל מהדורה של ספר מאירת עינים בשני כרכים, אשדוד תשס"ב. המהדורה הגיעה לידי אחרי סיום כתיבת המאמר.

35 מלשון 'חן'; הביטוי הזה חוזר כמה וכמה פעמים בכתבי לוצקי: 'כשמו כן חנו' או 'כשמה כל חנה'.

36 ספר לבנת הספיר, דף 14 ע"א (על פי תהלים קיט, קמב).

37 שם, דף 23 ע"א.

38 כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3312 (מכון, ס' 31997) שהוא אוטוגרף של לוצקי, דף כב ע"א. החיבור מופיע גם בכת"י אחרים. לאחרונה הוציא יוסף אלגמיל מהדורה של ספר כבוד מלכים, אשדוד תשס"ב. למרות ששמו של אלגמיל אינו מופיע בספר, ברור שהוא המהדיר. הספר יצא במכון תפארת יוסף, שהוציא את הספרים האחרים שההדיר אלגמיל, והוא דומה בעריכתו לאותם ספרים. למקורות רבניים ראו: שמות רבה כח ו, תנחומא יתרו יא, ומה שכתב א"א אורבך, 'הלכה ונבואה', תרביץ יח (תש"ז), עמ' 5-6 (נדפס שנית בספרו, מעולמם של חכמים, ירושלים תשמ"ח, עמ' 25-26). עוד ראו מה שכתב בספרו: חז"ל פרקי אמונות ודעות, ירושלים תשל"א², עמ' 270.

39 ספר התפוח, כת"י St. Petersburg Nat. Evr I 707 (מכון, ס' 51369), דף 16 ע"ב; ספר בראשית, כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3312 (מכון, ס' 31997), דף ל ע"ב; ספר עולם צעיר, כת"י St. Petersburg Or. B228/4 (מכון, ס' 69213), דף 94 ע"ב - 95 ע"א; ספר לבנת הספיר, דף 40 ע"ב - 41 ע"א.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

שהנושא של 'מעשה בראשית' היא שאלת נצחיות העולם או בריאתו (מיש או מאין).
'ושם מעשה מרכבה נופל על ידיעת חכמת הטבע של הנמצאים כמו של השפלים
ככה של העליונים וכל חכמת התכונה העיונית ועל חכמת האלהות ועל חכמת האמת
שהיא חכמת הקבלה העיונית. לדעת כלל הנמצאים כמותם ואיכותם ומהותם והנחתם
והתקשרותם זה בזה שהם כלם כאיש א' כמבואר בחכמות. והכלל כי שם מעשה מרכבה
נופל על חכמת הלמודים והטבע והאלהות על היותר שלם שבאופני הידיעות, ובפרט
חכמת האמת החלק העיוני ממנה הוא הראוי להקרא בעצם וראשונה מעשה מרכבה
יען שהוא בבאור כללות מעלות ומדרגות העולמות שהן רוכבות זו על גב זו כמבואר
בחכמת האמת'.⁴⁰

מכל האמור, יוצא שאף על פי שהירבה שמחה יצחק לוצקי להשתמש
בפילוסופיה ימי-ביניימית בכתביו הרבים, ולמרות שהכיר את המדע החדש של
המאה הי"ח, הוא החזיק בדעה שהשקפת העולם האמיתית והעמוקה ביותר נמצאת
בחוכמת הקבלה.

מקורותיו של לוצקי

לאורך כתביו טען שמחה יצחק לוצקי, שהחינוך הקבלי שלו לא היה פורמלי בעזרת
מורה, אלא הוא למד כל מה שידע מספרים: 'ולהיות כי מחסדי הש"י ומשמרו
את השבועה לאבותינו הקדושים גמלני טובות רבות וחסדים גדולים וזכני לראות
אור יקרות חכמת האמת שהיא חכמת התורה באמת אורו עיני ויעורו רעיוני
ובערה בנפשי חשק החכמה ההיא מאד והשתדלתי השתדלות עצומה ונפלאה
ללמוד החכמה הרמה ההיא מפי מקובל בקי ויודע אותה על אמתת כוריה. ובעו"ה
[ובעונותי הרבים] לא מצאתי את שאהבה נפשי כפי הראוי כי בכל קהלות גלילות
פולין ארץ מולדתי לא נמצא חכם שלם מקובל אמתי בקי ויודע בחכמת האמת.
ועל היותר כי מקנאתם ומשנאתם אותנו כמאז גם עתה לא רצו חכמי הרבנים
להראות ולגלות לי הספרים הגדולים העקריים והשרשיים שהם יסודות החכמה
הזאת שהם חבורי הרמ"ק וחבורי הר"ר חיים וויטאל תלמידו המובהק וזקן ביתו
של האר"י הקדוש. אך ורק מעוצם השתדלותי זכיתי בקונטריסי' קצרים וספרים
קטנים ומועטים מאד. והתעסקתי בהם מעצמי מבלי שום מורה ומלמד'.⁴¹
אם נשפוט לפי האזכורים בכתביו, מאמציו של לוצקי למצוא חיבורים קבליים
ומיסטיים נשאו פרי. למשל, בדיון על המשמעות המיסטית של האותיות העבריות
קבע לוצקי: 'והנה כל ספרי המקובלים הקדמונים והאחרונים מלאים מזה. וספר
הזוה"ר הקדוש ותקוני הזוה"ר וספר יציר"ה וס' הפליא"ה וס' רזיא"ל וס' אותיות

40 ספר רכב אלהים, דף 6 ע"א.

41 ספר לבנת הספיר, דף 6 ע"א. ראו גם שם, דף 13 ע"ב; ספר כבוד מלכים, דף טו ע"ב; ספר
התפוח, דף 2 ע"א.

דניאל י' לסקר

של ר' עקיב"א וכל כתב"י האר"י הקדוש זלה"ה.⁴² במקומות אחרים הזכיר לוצקי את הפירוש לספר מורה נבוכים המיוחס לר' יוסף ג'קטילה (1248-1325 בערך);⁴³ ספר אור הנערב של ר' משה קורדוברו (1522-1570);⁴⁴ 'שומר אמונים' של משה אירגאס (1685-1730),⁴⁵ פירושי הרמב"ן; כתבי יוסף שלמה דלמדיגו, למשל ספר מצרף לחכמה וספר נובלות חכמה;⁴⁶ ספר כח ה' של שמואל תלמיד חבר של יש"ר;⁴⁷ וקיצור ספר שני לוחות הברית.⁴⁸ לעומת רשימה ארוכה זו, התלונן לוצקי שהוא לא הצליח להשיג את ספר עץ חיים של חיים ויטאל מפני שלא היה בדפוס והרבנים לא רצו לתת לו לקרוא ולעיין בו.⁴⁹

יש לזכור, שנוסף על כתבים קבליים הכיר לוצקי היטב את כל המקורות הקראיים, כפי שהוא העיד ברשימות הביבליוגרפיות של ספרות זו בספר נר צדיקים (1750) וספר אורח צדיקים (1757).⁵⁰ הוא גם קרא והשתמש בספרות רבנית לא קבלית, כולל פרקי דרבי אליעזר, פירושי רש"י ור' אברהם אבן עזרא; ספר הכוזרי לר' יהודה הלוי; כתבי הרמב"ם; ספר משרת משה לר' משה נרבוני (נ. 1362)⁵¹ ופירושו על ספר מורה נבוכים; ספר מלחמות ה' לרלב"ג (1288-1344); ספר חשב האפוד לפרופיט דוראן (נ. בערך 1414); ספר עקידת יצחק וספר חזות קשה של יצחק עראמה (נ. 1494); ספר אור החיים ליוסף יעבץ (נ. 1507); וספר

42 רשימת ספרים זו מופיעה בספר כבוד מלכים, דף ע"ב. לא ברור מה כוונתו של לוצקי כשהוא הזכיר 'כל כתבי האר"י'.

43 יש מובאות ארוכות מספר זה בספר כבוד מלכים, דף ד ע"ב-ה ע"א. על חיבור זה ראו: ג' שלום, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 61.

44 ויניציה, 1587; על קורדוברו ראו: ברכה זק, בשערי הקבלה של רבי משה קורדוברו, באר שבע תשנ"ה.

45 אמסטרדאם, 1736; שני הספרים האחרונים נזכרים בספר לבנת הספיר, דף 7 ע"א.

46 ספר לבנת הספיר, דף 10 ע"ב. לוצקי גם הזכיר כמה פעמים ספר של יש"ר בשם 'בטוחות החכמה'. ראו רישומו אצל י"א בן יעקב, אוצר ספרים, ווילנא תר"ם, עמ' 69 מס' 268. מ"מ זלטקין, אוצר ספרים ב, ירושלים תשכ"ה, עמ' 51 מס' 238, ציין כי בן יעקב רשמו על פי שפתי ישנים לר' שבתאי משורר בס, אמשטירדאם ת"ם.

47 על ספר זה, והאפשרות ששמואל זה (בן יהודה לייב אשכנזי) הוא רק פרי דמיונו של יש"ר; ראו: ברזילי, יש"ר, עמ' 116-121.

48 שכתב יחיאל מיכל אפשטיין (נ. 1706), פיורדא 1683, על פי הספר של ישעיה הורוביץ (נ. 1630). שני הספרים האחרונים נזכרים בספר כבוד מלכים, דף י ע"א. על אודות ר' יחיאל מיכל ועל חיבוריו ראו: ז' גריס, ספרות ההנהגות - תולדותיה ומקומה בחיי חסדי הבעש"ט, ירושלים תש"ן, עמ' 58-63, ושם ביבליוגרפיה נוספת.

49 ספר לבנת הספיר, דף 13 ע"ב.

50 החלק הרלבנטי של 'נר צדיקים', שהוא החלק השני של ספר מאירת עינים, נמצא ב-, J. Mann, *Texts and Studies in Jewish History and Literature*, vol. 2, Philadelphia 1935, pp. 1409-1442; רשימת החיבורים הקראיים ב'אורח צדיקים' נמצאה בלוצקי, ספר אורח צדיקים, בתוך: מרדכי בן ניסן, דד מרדכי, מהד' י' אלגמיל וח' לוי, ישראל 1966, עמ' 101-115.

51 אולי הכוונה ל'משרת משה' לר' קלונימוס שפרסם ד' שוורץ, קבץ על יד יד (כד) (תשנ"ח), עמ' 297-394.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

ערוגת הבשם לר' שמואל ארקוולטי (1515-1611).⁵² יוצא, איפוא, שמקורות רבים ומגוונים עמדו לרשותו של שמחה יצחק לוצקי במפעלו הספרותי.

כתביו הקבליים של לוצקי

לפי המצבה המוקמת על קברו של שמחה יצחק לוצקי בבית הקברות בצ'ופות קלעא, חיבר לוצקי עשרים וארבעה ספרים.⁵³ ברם, ברשימת ספריו שהוא עצמו כתב בספר 'אורח צדיקים' (1757) כלולים רק תשעה עשר ספרים, כולל 'אורח צדיקים'.⁵⁴ אפשר לזהות עוד ארבעה ספרים שכתב לוצקי אבל לא הזכיר אותם בספרו (אולי מפני שכמה מהם נעשו חלק מחיבורים אחרים), ואז הרשימה מגיעה לעשרים ושלושה ספרים.⁵⁵ יכול להיות שהמספר עשרים וארבע הוא עגול ומקביל למספר ספרי הקודש בתנ"ך, או שאחד מחיבוריו אינו ידוע.⁵⁶ חיבוריו של לוצקי הם בנושאים שונים, כמו היסטוריוגרפיה, הלכה, פרשנות לכתבים קראיים ופילוסופיה. הרבה מהכתבים מתייחסים לקבלה בצורה זו או אחרת, וחלק מהם מטיפים לאמונות קבליות, בלי שהחיבור כולו מוקדש לאותו נושא.

מתוך רשימת הספרים של לוצקי אפשר לזהות שישה חיבורים קבליים מובהקים לפי סדר חיבורם:

(1) ספר בראשית (תק"ו/1746).⁵⁷ חיבור קצר זה מיועד לרשום את סודות מעשה

52 ויניציה 1602; אמסטרדאם 1730.
53 א' פירקאוויץ, אבני זכרון לבני ישראל בארץ קירים, וילנה תרל"ב, עמ' 150: 'חבר ספרים כ"ד'.

54 אורח צדיקים, עמ' 115-117. בספר מוקדם יותר, ספר מאירת עינים, חלק 'נר צדיקים', רשם לוצקי רק 15 חיבורים; ראו: J. Mann, *Texts and Studies*, pp. 1440-1441. על ספרי לוצקי ראו גם הערך, 'שמחה יצחק לוצקי' באנציקלופדיה הקראית של ש' פוזנסקי שטרם ראתה אור (אני מודה לדר' דוד סקליר שסיפק לי עותק של הערך הזה); והקדמתו של י' אלגמיל למהדורתו של לוצקי, כבוד אלוהים, עמ' 27-31.

55 ארבעה הספרים הם: 'עולם צעיר' שהוא חיבור קבלי (1748, ראו להלן); 'מקראי קודש' (1756), ואחר כך הוכנס ל'אורח צדיקים'; 'אור החיים', פירוש על ספר עץ חיים של אהרן בן אליהו (תקי"ט/1758); ו'הוראה נפלאה' בעניין הלוח שכנראה הוא זהה לספר עיני יצחק הנמצא ברשימה ב'אורח צדיקים'.

56 בשלושה כתבי יד קראיים למשל, St. Petersburg Or. A153 (מכון, ס' 52380) מופיע ספר בשם 'אמרי נעם' שמחברו הוא שמחה בן משה. הספר הוא אוסף של מאמרי חז"ל לפי אל"ף ב"ת, ואין בו שום סימנים שמלקטו הוא קראי. בנוסף, בדרך כלל דייק שמחה יצחק לוצקי לרשום את עצמו עם שני שמותיו ולא רק עם השם שמחה. יכול להיות שמעתיק קראי מצא את החיבור וזיהה אותו עם שמחה יצחק לוצקי, אבל קשה לי להניח שאכן יש קשר בין חיבור זה ללוצקי. יש גם כתבי יד עם אוסף של איגרות של לוצקי, אבל קשה לקרוא לאוסף כזה ספר. לאחרונה הגיע עוד חיבור של שמחה יצחק לוצקי בשם 'אילון מורה' למכון בן צבי בירושלים. ראו: ד' שפירא, 'אוסף חדש במכון בן צבי של מסמכים קראיים ממזרח אירופה', פעמים 90 (תשס"ב), עמ' 155 הע' 2. חיבור זה דן בכמה נושאים תיאולוגיים בצורה של שאלות ותשובות בין תלמיד לרבו.

57 כתי"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3312 (מכון, ס' 31997), דף כח ע"א-דף לב ע"א, בכתב-ידו של לוצקי; וכת"י אחרים.

דניאל י' לסקר

בראשית בצורה של משפטים קצרים של תיאור האלמנטים השונים של הבריאה לפי הדעה הקבלית (למשל, המשפט הראשון הוא: 'בראשית חכמה דעת שכל ודעת ברא אלהים את העולם').

(2) עולם צעיר (תק"ח/1748).⁵⁸ החיבור מתאר את מבנה העולמות השונים והספירות, והיחס ביניהם לבין השמות הקדושים. לוצקי התכוון שספר זה ישמש הקדמה כללית לסודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה לפי שיטת האר"י. שם החיבור, 'עולם צעיר', משקף גם את תוכנו, תיאור קצר של העולם, וגם את שמו של המחבר שווה בגימטריה של מספר קטן לשם החיבור ('שמחה' עולה כמספר 'עולם', ו'יצחק' עולה כמספר 'צעיר'). עשרה מאמריו הם כנגד עשר הספירות.

(3) רכב אלהים (לפני תק"י/1750).⁵⁹ החיבור אמור לדון בסודות מעשה מרכבה ומעשה בראשית בארבעה שערים (המכונים 'אופנים'). האופן הראשון מוקדש לתיאור כללי של הקבלה, הדומה מאוד לכתבים אחרים של לוצקי. האופן השני כולל פירושים לנבואות של מעשה מרכבה, כלומר סולם יעקב, ישעיה פרק ו, ויחזקאל פרק א, לפי הפילוסופיה; והאופן השלישי מתייחס לאותן נבואות מבחינת הקבלה. האופן הרביעי דן במעשה בראשית, כלומר סיפור הבריאה וגן עדן (הפרקים הראשונים של ספר בראשית) לפי הפילוסופיה ולפי הקבלה. כתב היד היחיד מקוטע ורוב הספר לא שרד, כך שבאמצע הפרק השני של האופן הראשון חסרים דפים עד הפרק השני של האופן השני. כתב היד מסתיים באמצע השער הראשון של הפרק השלישי של האופן השני.

(4) כבוד מלכים (תק"י/1750).⁶⁰ החיבור מוקדש למשמעותן הקבלית של כל האותיות העבריות והקשר בין צורתן של האותיות לבין משמעותן. למשל, עשרים ושבע האותיות (כולל האותיות הסופיות) מסמלות את עשר הספירות של העולמות של בריאה, יצירה ועשייה (כשהי' והק' מסמלות גם את 'מלכות' שבעולם יותר גבוה ו'כתר' שבעולם יותר נמוך). המחבר גם רשם את המשמעות שבטעמים, בניקוד ובתגים של האותיות.

(5) ספר התפוח (תקי"א/1751).⁶¹ החיבור דן בסודות מעשה בראשית ומעשה מרכבה. המחבר הסביר את שם החיבור ב-12 סיבות, למשל, 'כשם שפרי התפוח מחזק את לב האדם האוכל אותו יותר מכל שאר הפירות אשר בעולם, כן חכמת האמת הנזכרת בזה הספר היא תענוג הנפש ומחזקת את שכל המעיין יותר מכל שאר החכמות שבעולם'; וגם מפני שנושאו הוא תעלומות פליאות וסודות חכמה.

58 כת"י St. Petersburg Or. B228/4 (מכון, ס' 69213).

59 כת"י St. Petersburg Or. B417/4 (מכון, ס' 53711) (נקטע באמצע). ספר רכב אלהים מצוטט בספר כבוד מלכים (דף ו ע"ב) ולכן הקדימו.

60 כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3312 (מכון, ס' 31997), דף א ע"א - כו ע"א, בכתב-ידו של לוצקי; וכת"י אחרים.

61 כת"י St. Petersburg Nat. Evr I 707 (מכון, ס' 51369).

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

הספר מחולק לעשרה אילנות, והנושאים המרכזיים הם חמשת העולמות העליונים (אדם קדמון, אצילות, יצירה, בריאה ועשייה) בנוסף לעולמות הקליפות, הרקיעים, השפל הגשמי ועולם הקטן שהוא האדם; עשר הספירות, והיחס בין הספירות לבין העולמות השונים; וחמשת הפרצופים.

6 ספר לבנת הספיר (תשרי, תקי"ז/1756).⁶² חיבור זה הוא כתב פולמוס המגן על חוכמת הקבלה, תוך סיכום קצר של עקרונותיה. לוצקי טען שהקבלה היא חוכמת האמת, המסורה למשה בהר סיני, והסביר איך זה שרוב הקראים התנגדו לה. בכל זאת, לדידו, הקבלה אינה זרה לקראות, וחלק מגדולי ההוגים הקראים כן האמינו בה. לוצקי הראה גם שלפי הקבלה, העולם נברא עבור ישראל ועבור התורה.

מרשימה זו אפשר לראות שהתקופה העיקרית לפעילותו הקבלית של שמחה יצחק לוצקי היתה 1748-1751, לקראת סוף עידן הפוריות הספרותית שלו (כנראה, ספריו הראשונים התחברו בשנת 1737), לפני התקופה שבה עבר לוצקי לגור בקרים. מעניין שהגנתו הנמרצת ביותר על הקבלה, ספר לבנת הספיר, נכתבה ב-1756, והשאלה מתעוררת האם חיבור זה בא כתוצאה מהתנגדות קראית לספריו הקבליים הקודמים? יש עוד סיבה לחשוב שקבלתו של לוצקי נתקלה בעיונות קראית פנימית. בספרו ההיסטוריוגרפי, נר צדיקים, שנכתב ב-1750, אותה תקופה של פעילות קבלית נמרצת, הזכיר לוצקי את הקבלה כמסורת אמינה מסיני הנכללת בספר הזוהר ובכתבי האר"י,⁶³ ברם בספר אורח צדיקים (1757), שהוא קיצור של 'נר צדיקים', אין שום איזכור של הקבלה. לכן, למרות שלא כתב לוצקי שהיתה התנגדות מפורשת לדעותיו או לחיבוריו הקבליים האחרים, ייתכן שהנימה הפולמוסית המובהקת בספר לבנת הספיר וחוסר איזכור הקבלה בספר אורח צדיקים הם תוצאה מהתנגדות כזו.⁶⁴

אנו למדים גם, שלוצקי התמקד בשלושה נושאים מרכזיים: תיאורים כלליים של מעשה בראשית ומעשה מרכבה לפי הקבלה, כלומר מבנה העולמות והספירות (ספר בראשית, ספר עולם צעיר, ספר רכב אלהים וספר התפוח); המשמעות המיסטית של האותיות העבריות ושמות אלוהיים (כבוד מלכים, עולם צעיר); והגנה על לימוד הקבלה בכלל כחכמת האמת החוזרת להר סיני והמוכרת גם על-ידי הקראים. בספרים אלה חזר לוצקי על עצמו לעיתים קרובות, ולכן אפשר לצייר בקלות את תורתו הקבלית.

62 ראו לעיל, הע' 4.

63 ספר מאירת עינים, דף 107 ע"ב - 114 ע"א.

64 התנגדות זו משתקפת גם בספר לבנת הספיר, דף 34 ע"ב, שבו הזכיר 'המתחכמים המכחישים חכמת האמת בכללותה'.

הקבלה של שמחה יצחק לוצקי

לאורך כתביו הקבליים הצהיר שמחה יצחק לוצקי שתורת הקבלה שהוא מפרסם היא קבלת האר"י המשתקפת בספריו של ר' חיים ויטאל. קריאה בחיבוריו מאשרת שהם בנויים רובם ככולם על שיטת האר"י, והואיל ואין בדרך כלל משהו מיוחד או חדשני בחיבוריו, אפשר לצייר את הקווים הכלליים של קבלת לוצקי בקצרה.⁶⁵ לוצקי סיפק סיכום מתומצת של הקבלה בשער הרביעי מספר לבנת הספיר,⁶⁶ שבו הוא ביאר 'בקוצר גדול יסודות ועקרי חכמת הקבלה שהיא חכמת האמת'. לוצקי התחיל עם בריאת העולם, שמטרתה היא קיום עם ישראל להיות עבדים לה' (תוך שימוש במדרש המקשר בין ירמיה ב, ג: 'קדש ישראל לה' ראשית תבואתה'; לבין בראשית א, א: 'בראשית ברא אלהים').⁶⁷ בתחילת הבריאה האציל האלוהים 'מאורו הגדול והקדוש הבב"ת [הבלתי בעל תכלית] ניצוץ אחד אור שכלי פשוט ורוחני ונבדל גמור מרום וקדוש ישכון'⁶⁸ והוא הנקרא בפי חכמי האמת או"ר א"ס [אור אין סוף] ... וכאשר ראה השי"ת כי א"א לבנות את העולמות בתוך אור הא"ס הזה מהפלגת האור הבהיר והזוהר העצום אשר בתוכו, לכן גזר הש"י שיתצמצם [כך!] אור הא"ס מאמצעות תוכו שהוא נקודת מרכזו האמתי בתוכו ממש ושיתעל האור הבהיר מתוכו לסביבות תוכו'. תוצאת הצמצום הזה היתה השארת מקום פנוי וריק שהוא נאות לבניין העולמות.⁶⁹ 'וכאשר רצה הש"י וגזרה חכמתו לבנות העולמות בתוך אור א"ס הפנוי והמצומצם משך קו אחד של אור בהיר מאור הא"ס מלמעלה עד נקודת מרכזו של אור א"ס הפנוי והמצומצם ובדרך אותו הקו שהוא הצנור הקדוש היו האורות יורדות מאור א"ס מהקיף אל אור א"ס המוקף והיו העולמות נבנות מאותן האורות היקרות'. למרות שאין בתיאור זה התייחסות לאחד המאפיינים החשובים בקבלת האר"י, שבירת הכלים, נושא זה נדון בהקשרים אחרים.⁷⁰

לפי לוצקי, ישנם עשרה עולמות, שכל עולם נוצר מתוך העולם שקדם לו. סדר העולמות שנבראו הוא: אדם קדמון, אצילות, בריאה, יצירה, עשיה, קליפות, רקיעים, הגלגלים, העולם השפל, והעולם הקטון שהוא האדם, שהוא עצמו דוגמת כל העולמות ביחד. עשרה עולמות אלה מקבילים לעשר הספירות, 'וכל אלו המעלות ומדרגות הן עולות ורוכבות זו על גב זו ומלובשות זו בתוך זו ומראיהן ומעשיהן כמראה ומעשה האופנים כאשר יהיה האופן בתוך האופן ולכן נקראות

65 גרשם שלום סיכם את קבלת האר"י ב- *Major Trends in Jewish Mysticism*, New York 1961³, pp. 244-286

66 דף 15 ע"א - 18 ע"ב.

67 ויקרא רבא לו, ד; מצוטט בפירושי רש"י ורמב"ן על בראשית א, א.

68 ע"פ ישעיה נז, טו.

69 תוך מגמתו הנזכרת להתאים את הקבלה לפיסיקה האריסטוטלית, כתב לוצקי שהמקום הפנוי הוא במדרגת הגרם הנושא והאור הנשפע הוא במדרגת הצורה הנשואה.

70 למשל, ספר עולם צעיר, דף 82 ע"ב - 84 ע"ב; ספר התפוח, דף 7 ע"א.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

מעשה מרכבה על שם שרוכבות המעלות זו על גב זו. כל מה שהעולם קדום יותר הוא רוחני ופשוט יותר, עד עולם האדם שהוא הגשמי והמורכב ביותר. סיפור הווייתו של העולם נקרא מעשה בראשית.

כאמור, העולמות מזוהים עם הספירות, במיוחד חמשת העולמות העליונים, כך שאדם קדמון הוא במדרגת הכתר, אצילות במדרגת חוכמה, בריאה במדרגת הבינה, יצירה במדרגת תפארת ויתר הספירות הנכללות בה (חסד, גבורה, תפארת, נצח, הוד, יסוד), ועשייה במדרגת מלכות, כשכל ספירה וספירה בעצמה כוללת עשר ספירות. יש גם קשר בין העולמות לבין הרמות השונות של נשמת האדם, כשאדם קדמון מזוהה עם יחידה, אצילות עם חיה, בריאה עם נשמה, יצירה עם רוח, ועשייה עם נפש. בנוסף, אפשר לזהות יחס בין הספירות והעולמות לבין תופעות אחרות ביקום, למשל בין הספירות לבין עשרה חלקי גוף האדם.⁷¹

לוצקי הזכיר את הקשר בין חמשת העולמות העליונים לבין השם הוי"ה, כשאדם קדמון קשור לקוצו של הו"ד, ויתר העולמות (אצילות, בריאה, יצירה ועשייה) קשורים לאותיות האחרות בתוך שם זה. ישנם גם חמישה פרצופים הקשורים לחמשת העולמות ועשר הספירות: אריך אנפין (כתר), אבא (חוכמה), אמא (בינה), זעיר אנפין (תפארת ואחרות) ונוקביה דזעיר אנפין (מלכות). לוצקי סיים את תיאור הקבלה בהצהרה: 'והנה כל מה שכתבתי בשער הזה כללים קצרים בראשי פרקים מיסודות ושרשי חכמת האמת הוא כשעור טפה אחת קטנה כנגרים אוקייאנוס מכל מה שנתבאר בחכמת קבלת האר"י הקדוש ז"ל'.

ספר לבנת הספיר הוא החיבור האחרון של לוצקי שדן בקבלה, ולאורכו המליץ לוצקי לקוראיו לבדוק את חיבוריו הקודמים לפרטים מלאים יותר בחוכמת הקבלה. למשל, ספר התפוח מתאר ביתר אריכות את העולמות השונים.⁷² בספר זה יש גם פירוט ליחס בין העולמות, הספירות והפרצופים, כולל ציורים וטבלה.⁷³ בתיאורו את העולם הקטן בספר התפוח פנה לוצקי לגורל האדם ואחרית העולם. יש שלושה סוגים של נשמות בעולם, נשמות ישראל ש'נעשו מניצוצות אורה של אור א"ס שנפלו במיתת המלכים וירדו בשברי הכלים השברים ונשארו באותם השברים ניצוצות אורה וטפין של קדושה וטהרה'; נשמות הגרים⁷⁴ ש'נעשו

71 ראו גם ספר כבוד אלהים, עמ' 160-162; ספר התפוח, דף 6 ע"ב.

72 מיספור העולמות שונה בספר זה מאשר בספר לבנת הספיר. לפי סדר הפרקים, העולם הראשון הוא עולם אין סוף, והרקיעים והגלגלים מהווים ביחד עולם אחד. בסיכום החיבור, דף 21 ע"א, הרקיעים והגלגלים עולמות נפרדים, אבל אין עולם הקטון שהוא האדם.

73 יש ציור בדף 7 ע"ב; וציור חסר בדף 21 ע"ב. טבלה מופיעה בדף 10 ע"ב. יש גם ציורים וטבלאות בחיבורים אחרים של לוצקי (למשל, ספר עולם צעיר, לאורך הספר; ספר כבוד מלכים, דף ח ע"ב).

74 לדעה שאין בקראות מושג של גרות אין בסיס; ראו מאמרי, 'הקראות וחקר היהדות', בתוך: מ"ע פרידמן (עורך), תרבות היהודים בארצות האסלאם וחקר הגניזה, א, תל-אביב תש"ס, עמ' 21.

דניאל י' לסקר

ונתקנו מקלפת נוגה המעורבת מטוב ורע; ונשמות הגויים ואומות העולם ש'נעשו ונתקנו מהפסולת הרע הכחות והמאוס של המלכים שמתו'. אבל לכל הנשמות יש תקון ע"י גלגולים רבים ותקונים שונים, ותכלית כל המצות והמעשים הוא להעלות ניצוצי אורה שנתפזרו בין הקלפות ובעולם השפל ולהחזירם לרמה לעולם האצילות כי זה כל האדם.⁷⁵ לוצקי תיאר איך נשמות האדם יוצאות מגופו כשהוא ישן (ולכן יש לברך בבוקר 'המחזיר נשמות לפגרים מתים'); ואיך בשעת מיתתו, אם הוא אינו ראוי, כלב נובח מביא אותו לגיהנום, ואם הוא ראוי, מלאך מביא אותו לגן עדן. ברם, נפש דקטנות של אדם נשארה בקברו עד בו המשיח, ולכן יש להתפלל על קברי המתים.⁷⁶

מהי אחרית העולם? 'דע לך כי כאשר יעלו כל ניצוצי אורה אשר נפלו בעמקי הקלפות ויחזרו לרמה כי שם ביתם ויתרוקן הקלפה מן הקרושה, אז יבטל ויכפר עולם הקלפות לגמרי מן המציאות ויגלה מלך המשיח, ויחיו המתים המבואר בספרי הנביאים ע"ה'.⁷⁷ הגאולה תבוא קרוב להתחלת האלף השביעי, והקמים לתחייה יחיו עד סוף האלף השביעי. אחרי האלף השביעי יהיו עוד ששה מחזורים של 7,000 שנה עד מלאת סך הכל 49,000 שנה כשכל העולם יחזור להיות ברמת האין סוף, וזוהו סוד השמטות והיובל'.⁷⁸

לפי תפיסתו של לוצקי, הדוקטרינות הבסיסיות של קבלת האר"י מיוצגות גם בפסוקי מקרא, גם בדמויות מקראיות, גם בנפש האדם, גם בתופעות פסיקליות בעולם (למשל, ארבעה היסודות כנגד עולמות אצילות, בריאה, יצירה ועשייה), גם בשמות אלוהיים (חמישה העולמות העליונים ושם הוי"ה), וגם בשפה העברית (כאותיות, בניקוד, כתגים ובטעמים). מקום רב בחיבוריו מוקדש לפיתוח הקבלות אלה ולדיון בקשרים הפנימיים בין כל התופעות שעליהן כתב (עולמות, ספירות, פרצופים, שמות, אותיות, וכן הלאה).

יחסו של לוצקי לקבלה מעשית אינו חד-משמעי. בנר צדיקים, קבע לוצקי בעניין קבלה זו 'שרובה ממין הכשפים והקסמים ונמשכת להם מימי הבית הראשון בקבלה מנביאי שקר'.⁷⁹ ברם, בספר לבנת הספיר הוא שיבח את קראי ליטא שהיו

75 ספר התפוח, דף 19 ע"א. ר' חיים ויטאל כתב על הגלגול באריכות בשער הגלגולים; ראו סדרת כתבי רבינו האר"י זצ"ל, חלק י"א, תל-אביב תשכ"ג; לרעיון הגלגול בקבלה ראו: ג' שלום, פרקי יסוד בהבנת הקבלה וסמליה, ירושלים תשל"ו, עמ' 308-357.

76 ספר התפוח, דף 19 ע"א-ע"ב.

77 שם, דף 20 ע"א. לפי לוצקי, התחייה מתבצעת כשהנפש דקטנות מתלבשת בעצם הלוח, שהיא החלק שנשארו מן הגוף; ראו ויקרא רבא, יח, א.

78 ספר התפוח, דף 20 ע"א-ע"ב. תורת השמטות הקבלית מקורה במאה הי"ג; ראו: ג' שלום, ראשית הקבלה, ירושלים-תל-אביב תש"ח, עמ' 176-193. יש לציין שבעוד האר"י התנגד לתיאוריה זו, אימצה ר' משה קורדובירו; ראו: זק, שם, עמ' 267-290.

79 בתוך: ספר מאירת עינים, דף 106 ע"א.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

בקיאים בקבלה עיונית ומעשית.⁸⁰ בנוסף, כתב לוצקי: 'זהיודע סודות וסדר האותיות העליונות יוכל לעשות אותות ונפלאות באותיות התחתונות, וזהו סדר הקבלה המעשית ותכלי' יכולת הבעלי שמות המובהקים האמתיים שכל פריים קדש הלולים לשם ה'⁸¹ אשר נתן לנו תורת אמת באותיות קדושות רוחניות. כי מי זה האיש ירא ה' הוגה בתורתו ומקיים מצותיו ומתעסק להשיג סודותיה הפנימיות ... הנה איש האלהים הקדוש הזה יחבר שמות קדושות ידועות מאותיות הקדש בחכמה ובדעת במלאכת שמים הנפלאה הזאת בקדושה ובטהרה ובפרישות ובדבקות שכלית ובכוונה עצומה ופועל גדולות ונפלאות בשמות הקדש ההם'.⁸²

קבלה וקראות

אף על פי שמקורותיו הקבליים של שמחה יצחק לוצקי באו ממחברים רבניים, ולמרות שציטט גם מאמרי ומדרשי חז"ל, ולכאורה אין תוכן קראי מיוחד לגישתו לקבלה, בכל זאת אפשר להצביע על כמה היבטים קראיים בכתביו הקבליים. היבטים אלה הם: 1. ההקשר הקראי שבו פעל לוצקי; 2. ייחוס קבלה לחכמים קראיים והסבר לחוסר ההתעניינות של רוב הקראים בקבלה; 3. הסבר דעות כלאמיות, שפעם היו מקובלות בין הקראים, כשיבוש מסוים של הקבלה; 4. העדר של קשר אורגני בין הקבלה לבין הפרקסיס והמסורת הקראיים המקביל למה שנמצא בקבלה רבנית. סקירה של היבטים אלה תבליט את הפן הקראי הספציפי של קבלת שמחה יצחק לוצקי, וגם תסביר את כישלוננו להחדיר את הקבלה לתוך הקראות.

1. שמחה יצחק לוצקי היה מנהיג קראי, ובתור שכזה היו כתביו מיועדים בראש ובראשונה לקהל יעד קראי. ברם, בספריו המוקדשים כולם לקבלה כמעט אין תוכן קראי, ואפשר לחשוב שגם קורא רבני היה יכול למצוא בהם עניין. דברים המיוחדים לקראות, למשל, השימוש במונחים עבריים קראיים או איזכור מושגים קראיים, הם שוליים לגמרי.⁸³ ובכל זאת, ההקשר של כתביו הקבליים של לוצקי הוא קראי מובהק. ספר כבוד אלהים, המשתמש בקבלה, הוא פירוש על שיר של הקראי יוסף בן מרדכי מטרוקי 'האלף לך'. יש גם חומר קבלי בספר באר יצחק,

80 דף 13 ע"ב.

81 על פי ויקרא יט, כד.

82 ספר לבנת הספיר, דף 46 ע"ב-47 ע"א.

83 בסוף ספר כבוד מלכים כתב לוצקי רשימות של דברים לפי המספרים אחד עד עשרה. כמה פריטים ברשימות אלה הם מיוחדים לקראות, למשל: שתי תפילות חובה ערבית ושחרית (דף כד ע"ב); מונחים קראיים לתארים אלוהיים (דף כה ע"א; כו ע"ב); שלושה יסודות הדת ועיקרי האמונה של הקראות, הכתוב ההקש וסבל הירושה (דף כה ע"א; למונחים קראיים למסורת ראו גם ספר לבנת הספיר, דף 23 ע"א); ארבעה 'פני היופי להוציא הרע מהיותו חמס הועלה חוב מניעה דחיית כאב' (מושגים בתוך תורת צידוק האל הקראי); ארבע כריעות בתפלה; ארבע הודאות בתפלה (דף כה ע"ב); שש מדרגות הנבואה לפי דעת חכמינו הקדמונים (דף כו ע"א). מדי פעם גם השתמש לוצקי בכתביו במונחים 'פוגה' (ספק) ו'מוסגל' (מיוחד למשהו).

דניאל י' לסקר

פירוש על 'מנחת יהודה' של יהודה גבור.⁸⁴ מן הסתם, קוראים רבניים לא היו מתעניינים בפירושים לספרות קראית. לוצקי הירבה להטיף לאמונה בקבלה דווקא לקהל יעד קראי, עקב ידיעתו שבדרך כלל התנגדו הקראים לקבלה. לכן, אפשר לראות את מפעלו הספרותי, כולל החלק הקבלי, בתוך הקשר קראי מובהק, ולא כסתם חוליה בספרות הקבלית הכללית.

2. כחלק מהגנתו על הקבלה ניצל לוצקי כל הזדמנות לטעון שהכירו קודמיו הקראים באמיתת הקבלה. משימתו זו היתה קשה בגלל העדר חומר קבלי מפורש ברוב הכתבים הקראים. גם לזה היתה ללוצקי תשובה. מחד גיסא, קראים שלא הזכירו את הקבלה הם כמו הרמב"ם ור' יהודה הלוי בין הרבנים, שגם מהם נסתרה חוכמת האמת בשל סיבות היסטוריות. מאידך גיסא, הצליח לוצקי למצוא חומר המרמז כביכול לקבלה בכתבי קודמיו, כמו ההוגים אהרן בן יוסף⁸⁵ ואהרן בן אליהו,⁸⁶ שבדרך כלל אינם מזוהים עם הקבלה. תפקידו של לוצקי היה קל יותר בנוגע לקראים שחיו בתקופה הקרובה לשלו, למשל זרח בן נתן מטרוקי שאכן היה מאמין בקבלה. ברור הוא שהרגישות של לוצקי למסורת האנטי-מיסטית של הקראות, והניסיון להסבירה, הם היבטים קראיים מובהקים במפעלו הספרותי שלא היו מעניינים קוראים רבניים.

3. ההוגים הקראים הקדמונים היו חסידים של הכלאם האסלאמי, ובתור שכאלה הם החזיקו בדעות שלימים נדחו על-ידי ההוגים הקראים המאוחרים. למרות התנגדותם של האחרונים לדעותיהם של הראשונים, קשה היה לקראים למתוח ביקורת קשה על קודמיהם, מקימי דתם, כפי שהעיד לוצקי: 'יש מקום תימה להפלא מעוצם חכמת חכמינו הקדמונים ע"ה וכינתם כי רכה היא איך האמינו בדברים זרים ונפלאים כאלה שהם נמנעים אצל השכל ועומדים כנגד התורה וכנגד העיון והסברא'.⁸⁷ לכן ניסו ההוגים המאוחרים למצוא נסיבות מקילות שתסבנה את הפנייה של הראשונים אל הדעות הלא מקובלות. אהרן בן אליהו, למשל, הסביר את השיקולים המדעיים שהביאו את אנשי הכלאם הקראיים לאמונות שהחזיקו בהן, אף על פי שהוא עצמו דחה דעות אלה.⁸⁸

לשמחה יצחק לוצקי היה הסבר שונה לדעות המשונות של הקראים הקדמונים:

84 כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3430 (מכון, ס' 32115); וכת"י אחרים. חיבור זה הוא מן המוקדמים של לוצקי (1737), ויש בו רק רמזים לקבלה, ברם בכתבי היד יש הערות שוליים (או ממש בשוליים או לצד הטקסט המקורי) המיוחסות למחבר, הכוללות הסברים קבליים מובהקים. ייתכן שהערות אלה הן תוספת של לוצקי בתקופתו המאוחרת.

85 ראו לעיל, הע' 4.

86 בספר כבוד מלכים, דף יח ע"א, טען לוצקי שיש חומר קבלי בפירושו של אהרן בן אליהו לפרשת בחקותי בספר כתר תורה.

87 לבנת הספיר, דף 35 ע"ב - 36 ע"א.

88 ראו מאמרי, 'טבע ומדע'.

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

דעותיהם באו מהבנה מוטעית של הקבלה (ויש לזכור שהרבנים הסתירו את הקבלה מהקראים, ולכן גם אין לבוא בטענות נגד הקראים שלא הבינו נכון את הקבלה). בחיבורו ספר לבנת הספיר טען לוצקי, שאפשר להבין שלוש דעות קראיות קדומות כשיבוש הקבלה, או כדבריו, 'כי חכמינו ע"ה אכלו נובלת תאנה פגה שלא נתבשלה היטב כל צרכה'.⁸⁹ דעות אלה הן הרכב העולם מאטומים, בניגוד לחומר וצורה האריסטוטליים; הרכב המלאכים מאש ורוח, בניגוד לדעה שהמלאכים הם שכלים נבדלים בלתי-גשמיים באופן מוחלט; ותמורה (שכר) בעולם הבא לסבל של בעלי החיים בעולם הזה. לוצקי הסביר שמקורה של תורת האטומים הוא בתיאוריית הצמצום של האר"י, שלפיה נשאר ניצוצות אור חשוך ודעוך שנראים כמו נקודות דיו בתוך עגולה לבנה. בנוסף, בתורת הצמצום של האר"י יש איזכורים אחרים של נקודות קטנות ודקות. לפי לוצקי, תפסו בטעות הקראים הקדמונים נקודות אלה כאטומים. בעניין המלאכים כתב לוצקי, שיש מלאכי דין שנמשלו לאש ומלאכי רחמים שנמשלו לרוח, לא שהמלאכים באמת מורכבים מאש ורוח ושהם גשמיים. האמונה בתמורה לבעלי חיים, מצידה, היא בעצם הבנה מוטעית של תורת הגלגול של האר"י, שהאמין שניצוצות של נשמות מתגלגלים בתוך צמחים ובעלי חיים.⁹⁰

4. יש קשר הדוק בין ההיבטים התיאורטיים של הקבלה הרבנית לבין הפרקסיס היהודי הרבני. למשל, הקבלה הרבנית השפיעה רבות על ההלכה והמנהג הרבניים. טעמי המצוות בקבלה מתייחסים למצוות בפירושיהן בתורה שבעל פה. הקבלה גם תרמה לעיצוב ההלכה, למשל, אמירת כוונות לפני עשיית מצוות, או אמירת 'קבלת שבת' לפני תפילת ערבית בערב שבת, או 'שלוש עליכם' ו'אשת חיל' בסעודת שבת; או לשאלות הנחת תפילין בחול המועד או אם ייבום עדיף על חליצה או ההיפך.⁹¹ בין החיבורים היחידים שכתב האר"י עצמו בולטים שלושה שירים לשלוש הסעודות בשבת, סעודות המחויבות לפי ההלכה הרבנית.⁹² הקבלה הרבנית מבוססת על ההלכה הרבנית וגם העשירה אותה. בנוסף, הקבלה משתמשת במסורת המדרשית העשירה של

89 לבנת הספיר, דף 36 ע"א. מקביל מעניין הוא טענת פרופיט דוראן שתורה השילוש הנוצרית גם היא שיבוש הקבלה; ראו: ספר כלימת הגוים, בתוך: כתבי פולמוס לפרופיט דוראן, מהר' אפרים תלמג', ירושלים תשמ"א, עמ' 11.

90 לבנת הספיר, דף 35 ע"ב - 39 ע"א; בנושא הרכב המלאכים, השו"ת 'רכב אלהים', דף 8 ע"ב. ראו הדיונים של יעקב כ"ץ, הלכה וקבלה, ירושלים תשמ"ד; משה חלמיש, הקבלה בתפילה, בהלכה ובמנהג, רמת-גן תש"ס. בנוגע לדוגמאות שהבאתי, בתפילת שבת של הקראים אין קבלת שבת, וגם אין אומרים 'שלוש עליכם' ו'אשת חיל' בליל שבת. הקראים אינם אומרים כוונות לפני עשיית מצוות, אינם מניחים תפילין כלל, ואין להם מושג של ייבום האח.

92 ראו: י' ליבס, 'זמירות לסעודת שבת שיסד האר"י הקדוש', מולד ד (תשל"ב), עמ' 540-555; כמו כן ראו את תיקוניו למהדורתו במאמרו, 'המשיח של הזוהר', בתוך: ש' ראם (עורך), הרעיון המשיחי בישראל, ירושלים תשמ"ב, עמ' 147 הערה 224, עמ' 178-179 הערה 312, עמ' 184 הערה 333. אני מודה לידידי פרופ' זאב גריס שהפנה את תשומת לבי למקורות אלה.

דניאל י' לסקר

היהדות הרבנית, גם בתלמודים וגם באוספי מדרשים אחרים. מאמרי חז"ל נעשו להשראה לדעות קבליות רבות.

בכתביו הקבליים של שמחה יצחק לוצקי אין כמעט רמז לפן זה של הקבלה.⁹³ ברור שלא יכול היה לוצקי לאמץ את ההלכה הרבנית ואת הטעמים הקבליים של הלכה זו, אבל גם אין ניסיון של לוצקי לפתח קבלה קראית שתסביר את הנוהג הקראי. אין ללוצקי שום הצעות לקיום מנהגים המבוססים על דעות קבליות. בעצם, התעלם לוצקי מהיבט זה של הקבלה, והוא נשאר עם החלקים התיאוסופיים של הקבלה בלבד: עולמות, פרצופין, ספירות, גימטריה, וכן הלאה. גם אין שימוש בכתבים קראיים באותה דרך שבה הקבלה הרבנית משתמשת במדרש; לכל היותר טען לוצקי שהיו כמה מקובלים קראיים, אבל דעותיו הקראיות באו לידי ביטוי בלי שום יחס לכתבים קראיים קודמים. למרות אמונתו החזקה באמיתת הקבלה כ'חוכמת האמת', חוכמה זו נשארה מנותקת מהמעשה היומיומי ומהמסורת הספרותית של הדת הקראית.⁹⁴

נתק זה אולי יכול להסביר מדוע הקבלה אף פעם לא חדרה בצורה משמעותית לקראות. אכן, חיבוריו הקבליים של לוצקי הועתקו על-ידי סופרים קראיים שונים, אולם רק היום הם מגיעים לדפוס, אחרי שהם לא יצאו לאור גם כשהתחילו הקראים בקרים להדפיס ספרים רבים באמצע המאה הי"ט. למרות מאמציו הכבירים של לוצקי לשכנע את בני עדתו שהקבלה היא אמיתית וחוזרת למתן תורה בהר סיני, קבלתו נשארה תיאורטית לגמרי, בלי קשר מעשי לחיים הקראיים, ולא נכנסה לתודעה הקראית.

זאת ועוד. במאה השנים אחרי מותו של שמחה יצחק לוצקי ב-1760/61 התרחקה הקראות במזרח אירופה ובקרים יותר ויותר מהיהדות הרבנית, במיוחד בגלל הרצון הקראי לא להיכלל בחוקים הצאריים נגד היהודים. הקראים שכנעו קודם כל את הצארים, ואחר כך את עצמם, שאין להם חלק ונחלה בעם ישראל ובדתם של היהודים הרבניים, 'בעלי הקבלה'.⁹⁵ באווירה כזאת לא היה מקום עוד להתקרבות אל היהדות הרבנית, כולל התעניינות קראית בקבלה המזוהה כל כך עם יהדות זו. כיום כמעט אין קראים במזרח אירופה ובקרים, ואלה הנמצאים שם אינם מסוגלים להבין את כתביו של לוצקי. לקראים בישראל ובאר"ב, שמקורם

93 לוצקי הסביר את הברכה 'המחזיר נשמות לפגרים מתים' של תפילת הבוקר בהקשר של עזיבת הנשמות בעת השינה, ואכן ברכה זו מופיעה בסידור הקראי (חלק ד, וילנה, תר"ן, עמ' 74), אבל בלי ספק מקורה של ברכה זו בליטורגיה הרבנית והיא אינה מרכזית בקראות.

94 אפשר למצוא דוגמא טובה של המלאכותיות של קבלת לוצקי בספר עולם צעיר, דף 84 ע"א, כשהוא כתב: 'זהו סוד מאמר חכמי האמת נובלות חכמה שלמעלה תורה. נובלות בינה של מעלה שכינה. כי הזעיר יקראוהו באמת תורה שבכתב. ונוקביה נק' שכינה או תורה שבע"פ, כנודע ליודעים חן'; כלומר, בהעתקת הקבלה ממקורותיו הרבניים שכח לוצקי למחוק את הזיהוי של נוקביה ושכינה עם התורה שבעל פה.

95 ראו: P. E. Miller, *Karaite Separatism in Nineteenth-Century Russia*, Cincinnati 1993

שמחה יצחק לוצקי: מקובל קראי בן המאה הי"ח

במצרים, אף פעם לא היתה מסורת קבלית, ואין לצפות שהם יפנו אל הקבלה.⁹⁶ בסופו של דבר, איפוא, עלו בתוהו מאמציו של שמחה יצחק לוצקי לשכנע את הקראים להיות מקובלים, והטפתו לקבלה נותרה כקוריוז בתולדות הקראים והקראות.

96 לא ברור לי מהם מניעיו של יוסף אלגמיל בהוצאתו את חיבוריו הקבליים של לוצקי בשנים האחרונות. לציון יותר מפורט ומעודכן בחייו, כתביו והגותו של שמחה יצחק לוצקר ראו מאמרי: 'The life and works of Simhah Isaac Lutski - APreliminary Intellectual Profile of an Eighteenth Century Volhynian Karaite' שיצא בקובץ: קראי מזרח אירופה בדורות האחרונים, ער' ד' שפירא.